

BOUWHISTORISCHE VERKENNING

Adres: Akerkhof 37, Groningen
Status: BBP
Periode: 21 april 2005
Onderzocht door: J.A. van der Hoeve, T. Tel en H. Wierts.
Auteur: J.A. van der Hoeve
Datum: 27 augustus / 3 september 2005, toevoeging afbeeldingen 21 februari 2008.

Inleiding

Deze bouwhistorische verkenning is uitgevoerd in het kader van het project Bouwhistorische inventarisatie en verkenning van de binnenstad van Groningen. Dit is het eerste project in het kader van de cultuurhistorische inventarisatie van het hele grondgebied van de gemeente Groningen die tot doel heeft de cultuurhistorische kwaliteiten in beeld te brengen.

De bouwhistorische verkenning bevat een korte schets van de bouwgeschiedenis van het pand, een beschrijving van het interieur en het exterieur en een waardestelling. Het onderzoek richt zich in hoofdzaak op het gebouw zelf, waarbij in beperkte mate gebruik is gemaakt van schriftelijke bronnen en oud kaartmateriaal. De bouwgeschiedenis wordt daarom in hoofdlijnen weergegeven. Ook is het mogelijk dat achter de huidige voorzetwanden en verlaagde plafonds oudere constructies en interieurafwerkingen verborgen zitten.

Voor het onderzoek naar de bouwgeschiedenis is gebruik gemaakt van het bouwdoos van de dienst Ruimtelijke Ordening en Economische Zaken van de Gemeente Groningen.

Op het achterterrein staat een (gehalveerde) eenlaags aanbouw, nu in gebruik als magazijn van de winkel. Deze aanbouw stamt uit 1900 en is vele malen verbouwd. Vanwege deze betrekkelijk jonge datering heeft geen nadere beschrijving plaatsgevonden.

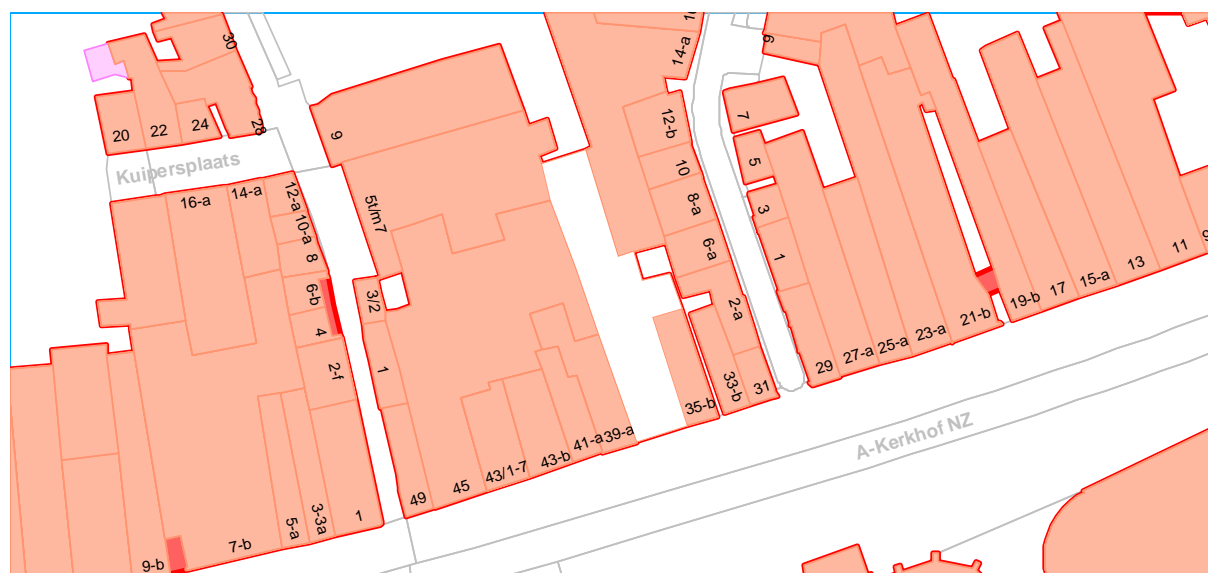

SITUERING/ STRUCTUUR

Akerkhof 37 ligt in het bouwblok tussen het Akerkhof (zuidzijde), Lutkenieuwstraat (westzijde), Turftorenstraat (noordzijde) en de Akerkstraat (oostzijde). Tussen de panden Akerkhof 33 en 35 bevindt zich een gang, die toegang geeft tot een binnenhof achter Akerkhof 35. De zijgevel van (het achterhuis van) Akerkhof 37 grenst aan deze binnenplaats. Op die plek heeft pand ook een hijsinstallatie.

Het pand Akerkhof 37 is samengesteld uit een voorhuis (8 x 14 meter), een achterhuis (7 x 14 meter) en een aanbouw op het achterterrein. Het voorhuis bestaat uit een kelder, twee bouwlagen en een steil zadeldak met schildeind (voorzijde). De voorgevel heeft een extra verdieping, aangezien deze aansluit op het schildeind aan de voorzijde. Gelet op de grote hoogte van de begane grond (circa 6,5 meter) zal er vanouds sprake zijn geweest van een insteek- of tussenverdieping. Het iets smallere achterhuis bestaat uit twee bouwlagen met een zadeldak. Ook hier heeft de begane grond een tussenverdieping. Achter het achterhuis verbreedde het terrein zich in oostelijke richting tot ongeveer dubbele breedte (en lag dus achter de percelen Akerkhof 35 en 37). Dit terrein is in 1900 bebouwd met een zeer grote eenlaagse aanbouw met een plat dak. Deze aanbouw is naderhand in tweeën gesplitst volgens de parcellering van de beide panden (Akerkhof 35 en 37) aan de straat, zodat nu alleen het westelijke deel nog bij het pand Akerkhof 37 behoort.

Tegen de oostgevel van het achterhuis staat een eenlaagse aanbouw met een plat dak (1900).

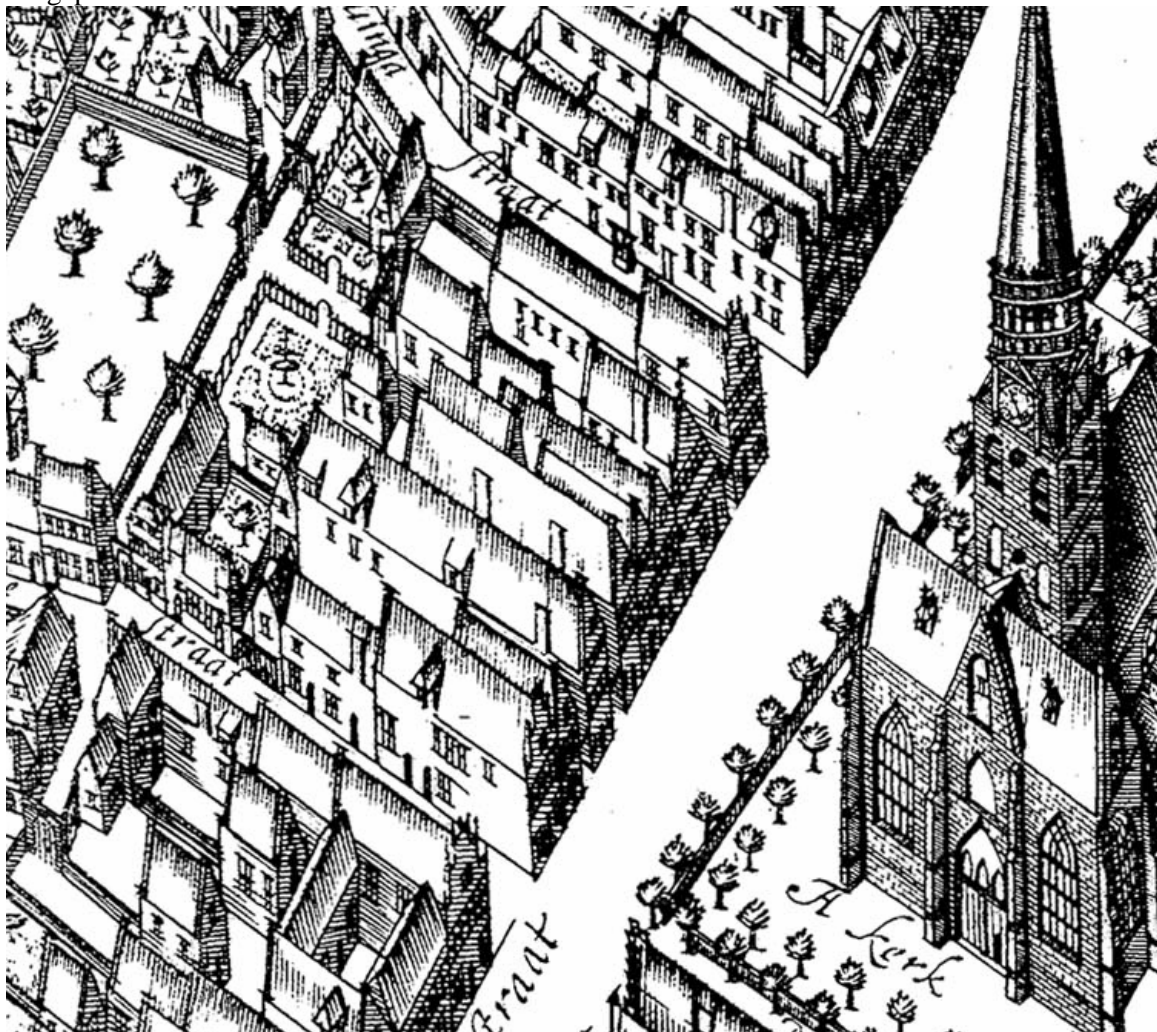
BOUWGESCHIEDENIS

Ondanks deze bouwhistorische verkenning blijft de oudste bouwgeschiedenis van dit pand enigszins onzeker. Pas bij een uitvoeriger onderzoek door middel van een bouwhistorische ontleding (na verwijdering van verlaagde plafonds, voorzetwanden en pleisterwerk) kunnen meer gegevens verkregen worden. Zeker lijkt wel dat het voorhuis uit de late Middeleeuwen stamt. Op grond van het metselwerk van de achtergevel¹ en de kapconstructie van sporenparen met dubbele hanenbalken en enkelvoudige gebinten komt een datering in de 15de eeuw sterk in aanmerking. Ook de toepassing van gekraste telmerken op de sporen wijst in die richting. In zijn oorspronkelijke opzet moet het voorhuis hebben bestaan uit twee bouwlagen met een zadeldak, voorzien van trap- of topgevels aan voor- en achterzijde. Opvallend is de zeer hoge begane grond, die wijst op de aanwezigheid van een souterrain en een insteek- of tussenverdieping. Het is niet zeker of er in deze eerste fase reeds sprake was van een achterhuis. Dit lijkt aannemelijk omdat in de constructie van de kap van het achterhuis hergebruikt

¹ Het baksteenformaat bedraagt 27-31 x 13-14 x 6½-7½ cm, bij een tienlagenmaat van 83-85 cm. Er is sprake van een afwisseling van strekken- en koppenlagen, maar niet geheel consequent. Het verband kan omschreven worden als een enigszins onregelmatig staand verband.

hout aanwezig is, maar zeker is dit niet. Indien er vanouds sprake was van een achterhuis, moet dit aanzienlijk lager zijn geweest dan het voorhuis. Het bovenste deel van de achtergevel van het voorhuis stond namelijk vrij. Op het zolder- en vlieringniveau zijn namelijk vensters aanwezig. Deze vensters zijn dichtgemetseld toen het achterhuis zijn huidige hoogte kreeg.

Het huidige tweelaags achterhuis stamt hoogstwaarschijnlijk uit het midden van de 16de eeuw. Hierop wijzen onder meer het metselwerk² en de kapconstructie.³ Wellicht is toen ook de gevelsteen met het jaartal 1560 aangebracht. Het achterhuis bestond ook uit een hoge begane grond met insteekverdieping, een verdieping en een zadeldak. De spanten van de kapconstructie zijn uitgevoerd in hergebruikt hout, waarvan de ouderdom en herkomst onduidelijk zijn. Misschien komen deze onderdelen uit de kap van een ouder achterhuis op deze plaats. Ook moet niet worden uitgesloten dat het achterhuis niet nieuw is gebouwd in het midden van de 16de eeuw, maar is verhoogd en/of sterk aangepast.

Detail van de kaart van Haubois uit omstreeks 1643, het noorden is op deze kaart links.

Het huis staat afgebeeld op de vogelvluchtkaart van Haubois (1643), maar veel te smal en bescheiden. Daarentegen is het rechter buurpand (Akerkhof 35) juist te groot afgebeeld. Aan deze kaart zijn voor het pand Akerkhof 37 dus geen gegevens te ontleen. Over de verbouwingen en aanpassingen in de 17de en 18de eeuw is niets bekend. Alle onderdelen uit die periode zijn bij latere verbouwingen weer verwijderd.

² Het baksteenformaat bedraagt 29-30 x 14-15 x 6-7 cm, bij een tienlagenmaat van 77-81 cm.

³ De spanten zijn voorzien van gehakte merken, de sporen van gezaagde merken.

Op de kadastrale minuut van circa 1830 heeft het achterste deel van het perceel een veel grotere breedte dan het voorste deel. Het perceel omsluit het veel kortere perceel van Akerkhof 35. Op eerste gezicht lijkt het erop of het achterste deel van het perceel van Akerkhof 35 bij het perceel van Akerkhof 37 is gevoegd, maar er kan ook sprake zijn van het omgekeerde. In dat geval is het perceel van Akerkhof 35 van het veel bredere perceel van Akerkhof 37 afgescheiden (wellicht al in de 16de eeuw). Verder valt op dat tegen de achtergevel van het achterhuis van Akerkhof 37 een aanbouw staat.

De kadastrale kaart uit omstreeks 1830 met daarop aangegeven de moderne huisnummering.

In de 19de eeuw heeft het pand een nieuwe voorgevel gekregen, namelijk de huidige drielaags lijstgevel met een zeer hoge winkelpui. Op oude foto's van deze gevel valt te zien dat het vloerniveau van de begane grond enkele treden hoger ligt dan het straatniveau, hetgeen een aanwijzing is voor de aanwezigheid van een souterrain. De winkelpui bevat maar liefst twee zelfstandige deuren naar woningen. Het ligt voor de hand dat in dezelfde bouwfase ook de indeling en interieur-afwerking van het hele huis zijn gemoderniseerd. Nu vallen nog slechts enkele vensters en ramen uit die periode te herkennen.

Het Akerkhof omstreeks 1885. Akerkhof 37 is het vierde huis van rechts. Foto collectie RHC Groninger Archieven.

In 1895 kreeg de eigenaar S.L. Jacobs een vergunning tot het bouwen van een vrijstaand atelier op het achterterrein. In 1900 is een aanbouw op het achterterrein tot stand gekomen, die een zetterij en drukkerij bevatte. Een klein deel van deze aanbouw bestond uit twee bouwlagen, namelijk ten behoeve van een magazijn op de verdieping. De lichttoetreding tot de zetterij en de drukkerij bestaat uit smalle sheddaken (op het verdere platte dak). Eveneens in 1900 is tegen de oostelijke zijgevel van het achterhuis een eenlaags aanbouw tot stand gekomen, die grenst tegen de achtergevel van het buurpand (Akerkhof 35). Deze aanbouw staat in open verbinding met de begane grond van het achterhuis, waartoe in de zijgevel een doorbraak van ruim vijf meter breedte is gemaakt. Het atelier uit 1895 is in 1909 gesloopt ten behoeve van een werkplaats als uitbreiding van de drukkerij en zetterij uit 1900. Deze beide laatste verbouwingen zijn uitgevoerd in opdracht van B. Jacobs.

De verbouwing van 1939 betrof een wijziging van de indeling van de begane grond, waarbij in het voor- en achterhuis een magazijn, toonkamer en kantoren tot stand zijn gekomen. Volgens de plattegronden was er op dat moment geen sprake van een insteekverdieping of tussenverdieping, maar van galerijen langs de zijwanden. Hetzelfde jaar is de pui vernieuwd. Uit de situatieplannen blijkt dat de aanbouw in tweeën is verdeeld, conform de verdeling in percelen in de rooilijn. Alleen het linkerdeel van de aanbouw uit 1900 behoort sindsdien bij Akerkhof 37. Architecten voor beide plannen waren H.A.J. Baanders en Jan Baanders (Amsterdam). Opdrachtgever was de Amsterdamse papiergroothandel NV G.H. Bührman.

In 1940 volgden nog vergunningen voor de bouw van een toilet en de vervanging van een houten wand door een stenen wand (waarmee de splitsing van de achterbouw definitief werd), beide in de aanbouw op het achterterrein uit 1900.

Met de verbouwing van 1959 werden de galerijen op de begane grond van voor- en achterhuis vervangen door een complete tussenverdieping, die geheel de functie kreeg van magazijn. De voorgevel van deze tussenverdieping werd los gehouden van de winkelpui, zodat deze niet hoefde te wijzigen. Verdere bijzonderheden van dit ontwerp waren de diepe portiek (entreehal) over de halve breedte van het huis, die een ontsluiting vormde voor een toonzaal (voorin) en een magazijn (achterin). De architect was P.J.M. Zeegers uit Amsterdam. Volgens de eerste plannen zouden de verdiepingen een functie krijgen als kantoorruimten (*'voor het eventueel verbouwen van het bovenhuisgedeelte wordt en apart aanvraag ingediend'*), waarvoor grote vensters in de zijgevels van het achterhuis moesten worden geplaatst en de kap van het voorhuis zou worden vervangen door een kantoorverdieping. Deze aanvraag is niet ingediend.

In 1970 is het gebouw ingericht tot een winkel, de "Young men's shop". Het ontwerp hiervoor is gemaakt door de 'architektenwerkgroep bijlefeld-grift-gunnik bna' (Groningen). Opdrachtgever was Ter Veer NV. De belangrijkste ingrepen betroffen de aanleg van een betonvloer op begane grond (op straatniveau, waarvoor de kelder werd verlaagd), de vernieuwing van de vloer van de insteekverdieping (iets verder teruggelagd van de voorgevel dan voordien), de modernisering van de pui en wijziging van de interieur-afwerking van de begane grond en insteekverdieping. De pui kreeg een bronzen omlijsting. Een royale bordestrap voorin het achterhuis vormt de verbinding tussen begane grond en insteekverdieping. In de 'moderne' omgeving van de winkel zijn diverse onderdelen van de constructie in het zicht gebracht. Zo heeft men bij het plafond gekozen voor een ziende balklaag (met schoongemaakt eiken balken), waartussen picalplaten. Slechts enkele gedeeltes van de zoldering zijn afgewerkt met verlaagde plafonds (pleisterwerk op steengaas). Een deel van de zijgevels is in schoon metselwerk uitgevoerd (hergebruikte baksteen).

Bij de verbouwing in 1970 is ook de indeling en interieur-afwerking van de eerste verdieping is vernieuwd, eveneens met respect voor de historie van het pand. Zo zijn de bouwsporen in de zijgevels en de balklagen zichtbaar gemaakt, terwijl een aantal invullingen in historiserende stijl is uitgevoerd. De zolders bleven ongewijzigd.

Omstreeks 2000 zijn de winkel en de pui nogmaals gemoderniseerd. Van de pui bleef de hoofdvorm weliswaar behouden, maar de materialisatie werd aangepast. De smalle uitstekende luifel uit 1970 werd gewijzigd in een glazen uitbouw of erker op het niveau van de tussenverdieping.

BESCHRIJVING VOORHUIS

gevels en dak

De voorgevel van het voorhuis is een laat-19de-eeuwse drielaags lijstgevel, waarvan de begane grond een zeer royale hoogte heeft (circa zes meter). Vanouds vertoont deze gevel een tweedeling, waarbij zowel de pui als de verdiepingen een zelfstandig karakter hebben. De huidige pui stamt in hoofdvorm uit 1970, maar is omstreeks 2000 gemoderniseerd. Daarbij is de materialisatie gewijzigd, de luifel verbouwd tot een smalle glazen erker (op het niveau van de tussenverdieping) en de terugliggende glaspui vernieuwd. In het voorste deel van de linker zijgevel is een gevelsteen ingemetseld, voorzien van een renaissance-cartouche met het jaartal 1560. Deze steen is bij de verbouwing van 1970 gevonden in de achtergevel. Het is echter sterk de vraag of dat de originele locatie was. Waarschijnlijker is het dat deze steen bij de vernieuwing van de voorgevel (19de eeuw) daarheen was ~~verplaatst~~. De ~~verplaatst~~ verdiepingen zijn uitgevoerd in schoon metselwerk. De hoeken van dit deel van de gevel worden benadrukt door pilasters, voorzien van basementen (staande op de lijst van de pui) en kapitelen. De afsluitende lijst bestaat uit een architraaf, fries (met consoles) en een kroonlijst. Deze kroonlijst bevat ook de goot. Op zowel de eerste verdieping als de tweede verdieping bevinden zich drie getoogde vensters, gerangschikt in drie vensterassen. Alle vensters bezitten een geprofileerde omlijsting van pleisterwerk met een kuif. De vensters op de eerste verdieping bevatten oorspronkelijk T-schuiframen, waarvan de onderramen al vroegtijdig zijn voorzien van dwarsroeden (ter versterking van het raam?). De verticale roeden zijn verder versterkt met ijzeren roeden. De vensters op de tweede verdieping bevatten vanouds T-schuiframen.

Akerkhof 37 gezien vanuit het noordwesten.

De beide zijgevels en de achtergevel van het voorhuis zijn slechts zeer gedeeltelijk zichtbaar door de belendingen en het achterhuis. Deze gevels zijn voorzien van een gepleisterde afwerking (20ste eeuw). Ter plaatse van de opleggingen van de vloerbalken en diverse onderdelen van de kap zijn er ankers zichtbaar. In de westelijke zijgevel is een zeer oud anker zichtbaar, waarvan schieter en staaf uit één stuk bestaan. Tegen de noordwesthoek van het voorhuis staat een hoge bakstenen schoorsteen, behorende bij de centrale verwarming in de kelder (1939).

In het achterste deel van de oostgevel bevindt zich op de eerste verdieping een venster (met een 19de-eeuws raam), dat zijn daglicht ontvangt via een zeer klein binnenplaatsje in het naastgelegen pand (Akerkhof 35).

Op het zadeldak liggen oranje- (opnieuw) verbeterde Hollandse pannen.

plattegronden

Het voorhuis is geheel onderkelderd. De geringe hoogte van de kelder houdt verband met de verlaging van het vloerpeil van de begane grond. Het voorste deel van de zoldering bestaat uit beton (1970), dat in het midden versterkt wordt door een onderslagbalk op stalen IPE-balken. In de achterste twee meter van de zoldering bevinden zich nog enkele houten balken, ondersteund door een onderslagbalk (in het verlengde van de eerdergenoemde onderslagbalk). Deze onderslagbalk is opgelegd op een houten kolom en in de achtergevel.

De wanden van de kelder zijn voorzien van een halfsteensklamp en een richel aan de voet, bekleed met plavuizen. Wellicht markeert deze richel het oude vloerniveau. Verder is de vloer uitgevoerd in cement of beton. Links achter in deze kelder is een ketelruimte afgescheiden, waarvoor een halfsteens bakstenen wand is opgetrokken (1939).

De begane grond is een zeer hoge ruimte (circa 6 meter), voorzien van een insteekverdieping of tussenverdieping. De insteekverdieping stamt in zijn huidige vorm uit 1970. Ook de indeling en inrichting van de begane grond met de insteekverdieping dateren uit 1970 en later. Van veel oudere datum is de enkelvoudige eikenhouten balklaag, waarvan het voorste deel schuil gaat achter een verlaagd plafond (tot aan de terugliggende winkelpui). Voorlopig worden deze balken gedateerd in de 15de of 16de eeuw. De balken zijn recent schoongemaakt. De achterste balk in deze balklaag heeft een profilering (wellicht vernieuwd in de 18de of 19de eeuw). Aan de rechterzijde bevindt zich een dichtgelegde raveling (behorende bij de oude trap naar de bovenwoning). De huidige trap naar de eerste verdieping bevindt zich aan de linkerzijde op de insteekverdieping, geheel achter in het voorhuis (1970). De zijwanden van begane grond en insteek zijn gepleisterd.

De eerste verdieping heeft een indeling en interieur-afwerking van recente datum, waarin de balklaag en diverse bouwsporen in de gevels zichtbaar zijn gemaakt (1970?). De achterwand van de voorkamer staat op een oude plaats. Immers in de balk erboven zijn springen zichtbaar, behorend bij een houten tussenwand. De achterraimte is in twee langwerpige ruimten verdeeld, namelijk een kantoor (links) en een overloop (rechts). De trap vanaf de insteekverdieping op de begane grond komt uit op deze overloop.

De zoldering van de eerste verdieping bestaat uit een enkelvoudige eikenhouten balklaag, waarvan de vloervelden zijn bekleed met plaatmateriaal. De eiken balken zijn schoon gemaakt. De wanden zijn gepleisterd. In de zijgevels zijn nissen van verschillende grootte herkenbaar, waarvan de segmentbogen zijn ontleend (schoon metselwerk) en de vensterbanken bekleed met plavuizen. In de linker of westelijke zijgevel bevinden vijf segmentboogvormige nissen (breedte: ca 57 cm, hoogte: ca 110 cm) en een getrapte segmentboogvormige nis (breedte: 95 cm, hoogte 130 cm). Deze laatste bevatte vermoedelijk een venster. In de rechter of oostelijke zijgevel zijn alleen in de voorkamer nissen zichtbaar, namelijk een segmentboogvormige nis (breedte: 52 cm, hoogte: 110 cm) en een hoge segmentboogvormige nis (breedte: 82 cm, hoogte: 216 cm). In het kantoor bevindt zich een venster met een 19de-eeuws karakter, dat zijn licht verkrijgt via de zeer kleine lichte-hof in het pand Akerkhof 35 (linker zijgevel).

De zolder is geheel afgetimmerd, zodat de constructie moeilijk valt te zien. Deze betimmering stamt voornamelijk uit de jaren vijftig en zeventig van de 20ste eeuw. De vliering is niet toegankelijk (wel zichtbaar via een luik in het plafond). Met enig kunst- en vliegwerk konden de hoofdopzet en het merendeel van de telmerken van de constructie in beeld worden gebracht. Op basis daarvan wordt de kapconstructie voorlopig gedateerd in de 15de eeuw.

De kapconstructie bestaat uit vermoedelijk 19 sporenparen (formaat: 12-13½ x 7-7½ cm) met dubbele hanenbalken⁴, gedragen door een stelsel van vijf schaargebinten met wurmten en windschoren. In het bovenste deel van het dakvlak zijn verder drie originele windverbanden (formaat: 9 x 5 cm) aanwezig, vastgetimmerd met T-vormige spijkers. Waarschijnlijk is dus één windverband verdwenen. Alle onderdelen van de constructie bestaan uit eikenhout.

De sporenparen zijn voorzien van gekraste telmerken. Door toevoeging van dwarsstrepen wordt een verschil gemaakt tussen de telmerken links en rechts. Deze dwarsstrepen zijn respectievelijk toegevoegd aan het laatste streepje van het getal (1 t/m 4), aan het teken V voor de 5 (5 t/m 9) en aan het teken X voor de 10 (10 en volgende).⁵ Deze systematiek doet denken aan die van de zogenaamde 'Vlaamse merken'. De gebinten bestaan uit geknikte spantbenen, dekbalken en korbeels.⁶ Op deze gebinten liggen de wurmten, die aansluiten tegen houten pennen. Deze wurmten worden afgeschoord door windschoren, waarvan een aantal een kromme vorm heeft. Ook de gebinten hebben telmerken, maar deze waren door de betimmeringen niet of nauwelijks te zien. Slechts de I (met haak), III en V zijn gevonden. Deze telmerken hebben dezelfde karakteristiek als die van de sporen.

Aan de voorzijde is de kap afgewolfd, vermoedelijk pas in de 19de eeuw. Hier ontbreken de bovenste gedeelten van de sporen. In de punt van deze nok bevindt zich een raveling voor de schoorsteen.

⁴ Deze hanenbalken zijn op de sporen bevestigd met toognagels en/of spijkers.

⁵ De telmerken van de sporenparen 15 t/m 19 waren niet zichtbaar.

⁶ Door de betimmeringen zijn de onderlinge verbindingen niet zichtbaar.

De kapconstructie van het voorhuis.

De achtergevel van het voorhuis is aan de binnenzijde uitgevoerd in (wit geschilderd) schoon metselwerk in of meer staand verband.⁷ Op zolderniveau bevonden zich twee originele segmentboogvormige vensters zichtbaar, geplaatst in segmentboogvormige nissen. Eén hiervan is gaaf bewaard gebleven (rechterzijde), van de ander is door aanbrengen van een grotere opening nog slechts een deel van de aanzet van de oorspronkelijke boog zichtbaar (linkerzijde). Ook op vloeringniveau bevinden zich twee smalle segmentboogvormige venstertjes.

Uit de aanwezigheid van deze vensters kan worden geconcludeerd dat dit deel van de achtergevel dus indertijd vrij moet hebben gestaan. Bij de verhoging of bouw van het achterhuis in de 16de eeuw zijn de venstertjes dichtgezet. Op zowel de zolder als de vloering is secundair een doorgang aangebracht. Op de vloering is hiervoor een van de venstertjes vergroot tot een doorgang (rechterzijde). De buitenzijde van deze gevel is zichtbaar op de zolder van het achterhuis. De gevel is uitgevoerd in schoon metselwerk. Ook hier zijn sporen van de vensters zichtbaar. Midden op de gevel is de aftekening van een rookkanaal te zien.

BESCHRIJVING ACHTERHUIS

gevels en dak

⁷ Het baksteenformaat bedraagt 27-31 x 13-14½ x 6½-7½ cm, bij een tienlagenmaat van 83-85 cm. Opvallend is de ongelijkmatige spreiding van maten van de strekken: 27, 27, 29, 29, 29½ en 31 cm.

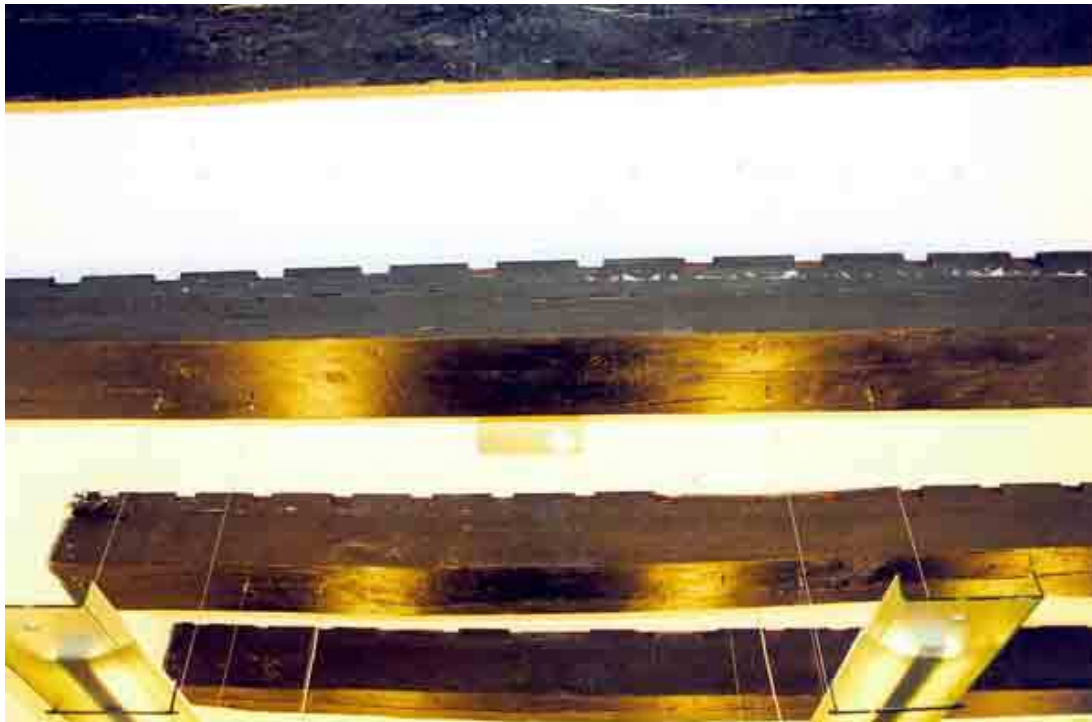
De achtergevel van het achterhuis is een topgevel, waarvan de begane grond schuil gaat achter de aanbouw tegen de achtergevel (1900). Twee lantaarns zorgen voor licht op de begane grond; dit zijn driehoekige opbouwen met glas op het dak van de aanbouw uit 1900. Zowel op de eerste verdieping als de zolder bevinden zich twee vensters, alle uit de 20ste eeuw. De beide zoldervensters hebben eikenhouten vierruitsraampjes. In de geveltop bevond zich ook een venster waarvan de contour alleen nog aan de binnenzijde zichtbaar is (de neggen daarvan zijn oorspronkelijk). Ook in deze gevel zijn ankers zichtbaar, behorende bij de balklagen en de kapconstructie.

De oostgevel van het achterhuis is voor het overgrote deel zichtbaar vanuit de gang tussen de panden Akerkhof 33 en 35. Dit is een hoge tweelaags langsgevel, voorzien van wit geschilderd glad pleisterwerk (20ste eeuw). Aan de achterzijde heeft een klein deel van het pleisterwerk nog schijnvoegen (late 19de eeuw/ vroege 20ste eeuw), vermoedelijk omdat hier ten tijde van de vernieuwing van het verdere pleisterwerk een aanbouwje stond. Op het niveau van de begane grond zijn slechts twee bovenlichten te zien, ingevuld met glazen bouwstenen (vermoedelijk 1970). Op de eerste verdieping bevinden zich een samengesteld venster (20ste eeuw), twee kleine venstertjes met vierruitsraampjes in (aangepaste) originele vensteropeningen en een segmentboogvormige hijsdeur. De deur stamt uit de 20ste eeuw. Op het dakschild staat een hijskapel met een flauwe steekkap, voorzien van een hijsbalk. Ankers verraden de positie van de balklagen boven de begane grond en de eerste verdieping. Opvallend is de sprong in de balklaag boven de begane grond, waarbij het achterste deel hoger is dan het voorste deel. Tegen het voorste deel van deze gevel staat verder een eenlaags aanbouw, die in 1900 tot stand is gekomen. De gevels hiervan zijn eveneens gepleisterd en wit geschilderd. De vensters en deur zijn dichtgezet. Het raam van glazen bouwstenen stamt uit circa 1970. De westgevel van het achterhuis is alleen de verdieping zichtbaar. Dit is een blinde gevel, voorzien van een wit geschilderde, gepleisterde afwerking. Onder de goot bevinden zich de ankers van de balklaag boven de eerste verdieping.

plattegronden

Voor zover bekend, heeft het achterhuis geen kelder. De hoge begane grond bezit een tussenverdieping, toegankelijk via een royale bordestrap ter hoogte van de aansluiting van het achterhuis op het voorhuis (1970). De twee hooggeplaatste vensters in de zijgevel en het hooggeplaatste venster in de achtergevel (onder de driehoekige lantaarn) zorgen voor daglichttoetreding. De wand aan de linker- of westzijde is uitgevoerd in schoon metselwerk van hergebruikte baksteen. Wellicht is dit een klamp. Voor het overige is sprake van pleisterwerk. Gelet op het verschil in hoogte van de zoldering (en de balklaag) moet het achterhuis vanouds een indeling in een voor- en een achterraimte hebben gehad. De tussenmuur was al voor 1900 gesloopt (op de opmetingstekening van 1900 ontbreekt deze muur namelijk). In de hogere achterraimte is een enkelvoudige balklaag met zeer fors gedimensioneerde eikenhouten balken⁸ te zien. Deze balken hebben voorloeven (inkepingen) voor ribben, vermoedelijk behorend bij een bakstenen vloer. De balken zijn schoongemaakt. De vloervelden zijn afgedekt met picalplaten (1970). Het plafond van de lagere voorruimte bestaat uit pleisterwerk op steengaas (1970). In de noordoosthoek van deze ruimte bevindt zich een spiltrap naar de eerste verdieping. Deze trap stamt waarschijnlijk uit de 19de eeuw, de omringende wanden uit 1970.

⁸ Eén van de balken kon worden opgemeten, namelijk 30 (hoogte) x 36 (breedte) cm.

De balken van de zware balklaag van de hoge achterruimte zijn aan de bovenkant voorzien van voorloeven.

De eerste verdieping bestaat uit twee ruimten, onderling gescheiden door een dwarswand. De dwarswand moet in opzet origineel zijn, gelet op het hoogteverschil van circa 1 meter in de vloer. Opmerkelijk is echter de opbouw van deze wand, die ter plaatse van de doorgang een veel grotere dikte heeft dan ter weerszijden daarvan. Het metselwerk bij de doorgang is ontleisterd en lijkt origineel.⁹ In deze segmentboogvormige doorgang bevindt zich een opgeklampte eikenhouten deur, voorzien van de inscriptie '1970/ CJ + RE'. Deze inscriptie verwijst vermoedelijk naar de opdrachtgevers van de verbouwing van 1970: C.J. en R.E. ter Veer.

In de voorste ruimte bevindt zich een inbouw ten behoeve van twee toiletten, uitgevoerd in stijl- en regelwerk met een eikenhouten beschot en een kozijn met een opgeklampte deur (1970). Verder is hier de balklaag in het zicht gehouden (waartussen weer plaatmateriaal is aangebracht). Deze ruimte krijgt daglicht via een samengesteld venster in de oostgevel. De achterste ruimte heeft eveneens een ziende balklaag, bestaande uit eikenhouten balken waartussen plaatmateriaal. De wanden zijn uitgevoerd in schoon metselwerk, dat echter wit is geschilderd. Het baksteenformaat valt moeilijk op te nemen (tienlagenmaat: 77-78 cm). In de oostgevel bevinden zich twee originele segmentboogvormige nissen, waarvan de ontlastingsbogen onbeschilderd zijn (zoals in het voorhuis). Deze nissen bevatten rechthoekige vensters, voorzien van zandstenen lateien en dorpels met steensponningen aan de binnenzijde (voor naar binnen draaiende luiken of ramen). Bij plaatsing van nieuwe kozijnen met vierruitsramen zijn de flankerende sponningen aangepast. Tussen beide vensters is een segmentboogvormige nis aanwezig, ten behoeve van een hijsdeur. De vensters in de achtergevel zijn vernieuwd. Een steektrap leidt naar de zolder.

De kap bevat een hoge ongedeelde ruimte. De constructie bestaat uit 21 sporenparen, elk voorzien van een hanenbalk. De sporen staan op de muurplaten van de zijgevels, deels nog uitgevoerd in eikenhout. De constructie van sporenparen wordt ondersteund door een stelsel van vijf schaargebinten met wurmt en windschoren. Zowel sporen als gebinten zijn uitgevoerd in eikenhout. Deze constructie wordt gedateerd in het midden van de 16de eeuw, echter met hergebruikte onderdelen.

De sporenparen zijn voorzien van gezaagde telmerken, genummerd 1 t/m 21. Opvallend is dat deze sporenparen niet in de juiste volgorde staan. Diverse sporen zijn hergebruikt, zo valt op te maken uit oudere verbindingen. De gebinten bestaan uit licht geknikte en rechte spantbenen, dekbalken en

⁹ Het baksteenformaat bedraagt 29-30 x 14-15 x 6-7 cm, bij een tienlagenmaat van 81 cm.

korbeels.¹⁰ Alle verbindingen bestaan uit pengatverbindingen, met uitzondering van de aansluiting van de windschoren op de spantbenen. Op deze gebinten liggen de wurmten, die aansluiten tegen houten pennen. Deze wurmten worden afgeschoord door windschoren. Ook de gebinten hebben telmerken, waarbij een onderscheid tussen de linkerzijde en rechterzijde wordt gemaakt door een verschil in grootte van de merken. Opvallend echter is dat voor de vijf en zes niet een verschil in grootte maar in uitvoering is gekozen, namelijk V en IIIII en VI en IIIIII. Verder zijn op alle spanten oudere, gekraste merken te zien, respectievelijk in rechte en geknikte vorm. Deze rechte en geknikte vorm wijzen ook weer op een onderscheid tussen links en rechts. Ook zijn diverse aanpassingen in de verbindingen en oudere (niet gebruikte) verbindingen te zien. Kennelijk is deze kap samengesteld uit hergebruikt hout, wellicht van de voorganger van het huidige achterhuis. Misschien is het achterhuis verhoogd in de 16de eeuw?

In het achterhuis bevindt zich verder nog een hijsinstallatie, behorende bij de trijshuisje of de hijskapel op het oostelijke dakschild. Bijzonder is de uitvoering van het hijsrad met een spakenwiel. Het wiel bestaat uit zes segmenten, onderling verbonden met verholen pennen. Op de samenstellende delen zijn kraslijnen zichtbaar als hulpmiddel bij het maken van de verbindingen. De spaken steken door segmenten heen. De as van het wiel is uitgevoerd in eikenhout.

In de kap is een zinken brandemmertje bewaard gebleven, vermoedelijk stammend uit de eerste helft van de 20ste eeuw. Op het etiket staat de tekst: 'nv fabriek españa | v/h spanjaard & co | utrecht'.

Het hijsrad op de zolder van het achterhuis.

WAARDESTELLING

Het pand Akerkhof 37 heeft hoge monumentwaarden, aangezien de opbouw in voor- en achterhuis karakteristiek is voor de laatmiddeleeuwse handels- en koopmanspanden aan de markten en hoofdstraten van de stad Groningen. In massa en structuur zijn ook de hoge begane grond (met insteek), de relatief lage eerste verdieping en de steile kappen kenmerkend. De hoge begane grond met insteek moet een handels-, kantoor- en woonfunctie hebben gehad, de eerste verdieping en de gehele kap een opslagfunctie.

¹⁰ Door de betimmeringen zijn de onderlinge verbindingen niet zichtbaar.

Verder heeft het pand hoge monumentwaarden, omdat het casco uit de 15de en 16de eeuw nog vrijwel geheel gaaf is. Dit betreft de zijgevels, tussengevel en achtergevel, de eikenhouten balklagen en de eikenhouten kapconstructie. In de zijgevels bevinden zich nog diverse oorspronkelijke nissen, vensters en (hijs)deuren. Deze vormen aanwijzingen voor het oorspronkelijke gebruik van het pand. Bij nader onderzoek (na ontleistering) zijn ongetwijfeld meer sporen aanwezig. De hijsvoorziening met een eikenhouten spakenrad in de kap van het achterhuis heeft hoge monumentwaarden, aangezien dit een essentieel onderdeel van de oorspronkelijke opzet van het huis is. De uitvoering met een spakenrad is zeldzaam. De kelder heeft positieve monumentwaarden, aangezien de ruimte behoort tot de oorspronkelijke hoofdstructuur maar constructie en afwerking geheel zijn vernieuwd (voornamelijk De 1ste en tweede verdieping van de 19de-eeuwse voorgevel hebben hoge monumentwaarden, vanwege de architectuur en decoratie in eclectische vorm. De pui heeft indifferente monumentwaarden). De gehele huis hebben indeling en interieur-afwerking indifferente monumentwaarden, aangezien er sprake is van tussenwanden en afwerkingen uit 1970 en later. Wel moet opgemerkt worden dat deze tussenwanden en afwerking sterk rekening houdt met de bestaande historische waarden van het casco, zowel in plaatsing als in architectuurkeuze (deels contrasterend en deels historiserend, maar alles reversibel).

De aanbouw aan de achterzijde heeft indifferente monumentwaarden aangezien sprake is van een bedrijfsgebouw uit 1900 dat meermalen en ingrijpend is verbouwd gedurende de 20ste eeuw.

AANBEVELINGEN

Het valt aan te bevelen om het gebouw op te meten en nader te onderzoeken. Ook is dendrochronologisch onderzoek wenselijk. Bij eventuele verbouwingen moeten nadere waarnemingen van de muren en balklage worden uitgevoerd.

Bijlage: Uittreksel uit het bouwdoossier van de dienst RO/EZ van de gemeente Groningen

Adres : **A Kerkhof 37**
Bouwdoosnummer : B 2832
D.I.V. bezoek : 2 februari 2005

1895

S.L. Jacobs dient een vergunningaanvraag in om op de open grond achter het pand een atelier te bouwen.

1900

B. Jacobs krijgt een vergunning voor het afbreken van het achtergedeelte van het pand en het bouwen in plaats daarvan van een werkplaats en het verbouwen en inrichten van een gedeelte van het pand tot kantoren.

1909

B. Jacobs krijgt een vergunning voor het afbreken van het getimmerte op de open grond achter het pand alsmede tot het oprichten in plaats daarvan van een gebouw bevattende een werkplaats in aansluiting op de bestaande drukkerij. Het werk wordt nog hetzelfde jaar voltooid.

1929

Het tonnenstelsel wordt opgeheven. De bestaande privaten worden voorzien van een inrichting tot waterspoeling en het afvoeren van de faecaliën naar het riool van de gemeente.

1939

Het pand bevat magazijnruimte en een bovenwoning. De N.V. G.H. Bührmann's papiergroothandel te Amsterdam krijgt een vergunning voor het wijzigen van de indeling op de begane grond ter verkrijging van twee kantoorruimten en een toonkamer en het bouwen van twee privaten op de begane grond. H.A.J. Baanders en Jan Baanders uit Amsterdam zijn de architecten van het bouwplan. In aansluiting op deze bouwvergunning wordt een vergunning verstrekt voor het veranderen van de pui in de voorgevel. Het werk komt nog hetzelfde jaar gereed.

1940

De N.V. G.H. Bührmann's papiergroothandel te Amsterdam krijgt een vergunning voor het vervangen van een houten scheidingswand op de begane grond door een muur. Het werk komt nog hetzelfde jaar gereed.

De N.V. G.H. Bührmann's papiergroothandel te Amsterdam krijgt een vergunning voor het bouwen van een privaat. Het werk komt nog hetzelfde jaar gereed.

1953

Er is brand geweest in A Kerkhof 37a. Een daar aanwezige schoorsteen blijkt ondeugdelijk (lekkage ter hoogte van het plafond). I.v.m. brandgevaar is verder stoken verboden. Aan de brandgevaarlijke toestand wordt een eind gemaakt.

1956

De N.V. G.H. Bührmann's papiergroothandel krijgt een vergunning voor het voorhanden hebben van meer dan 40 liter stookolie in het perceel A kerkhof 37.

1959

De N.V. G.H. Bührmann's papiergroothandel te Amsterdam krijgt een vergunning voor het wijzigen van de indeling op de begane grond en het aanbrengen van een vloer tussen het achtergedeelte van de gaanderijen op de eerste verdieping. Later dit jaar wordt een vergunning verleend voor het gewijzigd

uitvoeren van het bouwplan. De wijziging bestaat in het wijzigen van de indeling van de begane grond en het aanbrengen van een vloer tussen het voorgedeelte van de gaanderijen op de eerste verdieping. P.J.M. Zeegers uit Amsterdam is architect van het bouwplan.

1970

Ter Veer N.V. krijgt een vergunning voor het veranderen van het gebouw bevattende kantoor- en magazijnruimte tot winkel. De bouwkosten bedragen f100.000,- Architectenbureau Bijlefeld-Grit-Gunnink tekent voor het bouwplan. Eind 1970 komt het werk gereed.

Ter Veer N.V. krijgt een vergunning voor het aanbrengen van een reclame lichtinstallatie tegen de voorgevel van het pand.

H. Wierts